MASARYKOVA UNIVERZITA

Odborná charakteristika vědecké činnosti a dosažených výsledků doc. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.

Vyvíjí-li se tedy svět ke znalostní společnosti, pak je učitelská činnost v nejširším smyslu jádrem, z něhož vyrůstá společenský prospěch.

Žádná profese nezná tak důvěrně procesy, při nichž u jedinců dochází k proměně informace na znalost.

Velmi bude záležet na společenské reflexi a hře sociálních a politických sil, zda z uvedených myšlenek budou i u nás vyvozeny adekvátní závěry pro školství a vzdělávání.

Jiří Kotásek

Úvodem aneb o výzkumech vzdělávání a jejich využití ve vzdělávací politice

Cílem následujících odstavců je představit výzkumou problematiku, jíž jsem se během své odborné dráhy za podpory řady kolegyň a kolegů zabýval, bilancovat stav jejího řešení v domácím i mezinárodním kontextu, a to zejména s přihlédnutím k vlastním výsledkům.

Vzhledem k tomu, že jsem v uplynulých patnácti letech měl možnost nejen realizovat vlastní výzkumy, ale také s jejich výsledky vstupovat do diskusí ve vzdělávací politice na různých úrovních, budu v tomto textu postupovat tak, že nejprve představím zkoumaná témata v koncentraci do tří širších okruhů (vyučování a učení, kurikulum, učitelská profese) a následně načrtnu některé ze snah o vstupování s nimi do vzdělávací (a zejména kurikulární) politiky.

Zvláštní pozornost v textu průběžně věnuji svým zahraničním aktivitám, které již od dob svého studia považuji za klíčové, a to nejen vzhledem k jejich přínosu pro můj vlastní odborný rozvoj a institucionální spolupráci, ale zejména proto, že mne konfrontace se zahraničními partnery nikdy nenechaly na pochybách, že se v mnoha ohledech nezbytně potřebujeme zlepšovat.

1. Výzkumné téma: vyučování a učení – výzkum výuky založený na videozáznamu (videostudie)

Procesy vyučování a učení ve výuce různých vyučovacích předmětů na různých typech a stupních škol jsme spolu s kolegy z Centra pedagogického výzkumu, později Institutu výzkumu školního vzdělávání PdF MU (dále CPV/IVŠV) začali podrobovat empirickému výzkumu založenému na videozáznamech vyučovacích hodin – tzv. *videostudie* – již v roce 2004.

První (pilotní) projekt byl realizován pod názvem *CPV videostudie fyziky*. Cílem týmu, jehož aktivity jsem koordinoval, bylo: představit a standardizovat metodologii videostudií, realizovat videostudie napříč vyučovacími předměty na základních a středních školách a pokusit se využít jejich výsledků v probíhající kurikulární reformě a ve vzdělávání učitelů. Od roku 2005 byla realizována *videostudie zeměpisu,* v roce 2007 byly zahájeny *videostudie anglického jazyka* a *videostudie tělesné výchovy.* Následovaly *videostudie výuky německého jazyka* a také *výuky na prvním stupni* základní školy.

V letech 2006–2010 byly videostudie součástí řešení projektu *MŠMT LC 06046 Centrum základního výzkumu školního vzdělávání,* který byl řešen ve spolupráci CPV PdF MU a Ústavu výzkumu a rozvoje vzdělávání PedF UK (řešitelem-koordinátorem na PedF UK byla prof. PhDr. Eliška Walterová, CSc., na PdF MU byl řešitelem doc. PhDr. Jiří Němec, Ph.D.).

Z těchto výzkumů jsou k dispozici četné publikační výstupy v podobě odborných knih, studií v časopisech i ve sbornících, a to v českém, německém i anglickém jazyce.

Výsledky videostudií jsou představeny např. v těchto publikacích:

Hübelová, D., Janík, T., & Najvar, P. (2008). Pohledy na výuku zeměpisu na 2. stupni základní školy: souhrnné výsledky CPV videostudie zeměpisu. *Orbis scholae, 2*(1), 53–72.

Janík, T., Janíková, M., Najvar, P., & Najvarová, V. (2008). Pohledy na výuku fyziky na 2. stupni základní školy: souhrnné výsledky CPV videostudie fyziky. *Orbis scholae, 2*(1), 29–52.

Janíková, M., Janík, T., & Valkounová, E. (2009). Vyučovací jednotky tělesné výchovy z hlediska organizačních forem a fází výuky. In V. Mužík & V. Süss (Eds.), *Tělesná výchova a sport mládeže v 21. století* (s. 101–115). Brno: Masarykova univerzita.

Najvarová, V., Najvar, P., & Janík, T. (2011). Procesy výuky a příležitosti k učení na 1. a 2. stupni. In E. Walterová, et al., *Dva světy základní školy? Úskalí přechodu z 1. na 2. stupeň* (s. 137–161). Praha: Karolinum.

Metodologické problémy videostudií jsou reflektovány např. v publikacích:

Miková, M., & Janík, T. (2007). Pořizování videozáznamu jako metoda sběru dat. In R. Švaříček & K. Šeďová, et al., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry* (s. 192–201). Praha: Portál.

Najvar, P., & Janík, T. (2008). Videostudie ve výzkumu vyučování a učení. *Orbis scholae, 2*(1), 7–28.

Janíková, M., & Janík, T. (2009). Videostudie v edukačním výzkumu. In Š. Švec, et al., *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientistické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu* (s. 101–111). Brno: Paido.

Souhrnně je problematika prezentována v monografiích:

Janík, T., & Miková, M. (2006). *Videostudie: Výzkum výuky založený na analýze videozáznamů.* Brno: Paido.

Najvar, P., Najvarová, V., Janík, T., & Šebestová, S. (2011). *Videostudie v pedagogickém výzkumu*. Brno: Paido.

Pro mezinárodní výzkumnou komunitu byl připraven výstup v anglickém jazyce v podobě monografie s názvem *The power of video studies...* K jejímu sepsání byli přizváni přední odborníci zabývající se využitím videostudií v pedagogickém výzkumu. Význam knihy pro mezinárodní odbornou komunitu dokladuje její vysoká čtenost (evidováno na tři stovky přečtení na Research Gate) a citovanost (evidováno na čtyři desítky citací a ohlasů).

Janík, T., & Seidel, T. et al. (2009). *The power of video studies in investigating teaching and learning in the classroom.* Münster: Waxmann.

Jelikož realizace videostudií probíhala v inspiraci a ve spolupráci se zahraničními partnery (zejména s Leibnitzovým institutem pro didaktiku matematiky a přírodních věd v německém Kielu), byly některé výstupy publikovány i v němčině[1] - např.:

Janík, T., Miková, M., Najvar, P., & Najvarová, V. (2006). Unterrichtsformen und -phasen im tschechischen Physikunterricht: Design und Ergebnisse der CPV Videostudie Physik. *Zeitschrift für Didaktik der Naturwissenschaften, 12*(1), 219–238.

Janík, T., Najvarová, V., & Janík, M. (2014). Zum Einsatz didaktischer Medien und Mittel: Ergebnisse einer videobasierten Studie. In P. Knecht, E. Matthes, S. Schütze, & B. Aamotsbakke, et al., *Methodologie und Methoden der Schulbuch- und Lehrmittelforschung* (s. 289–302). Bad Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhardt.

[1] V angličtině viz Janík, T., Najvar, P., Najvarová, V., Trna, J., & Novák, P. (2012). Opportunities to learn in Physics instruction in the Czech Republic: Findings of the IRSE Video Study. *The New Educational Review, 28*(2), 102–114.

Výzkumy založené na analýze videozáznamů výuky byly dále rozvinuty v projektu GA ČR P407/11/0262 *Kvalita kurikula a výuky v oborech školního vzdělávání*, jehož jsem byl řešitelem v letech 2011–2013. V rámci projektu byla propracovávána relativně originální metodologie – *obsahově zaměřený přístup ke zkoumání a zlepšování výuky*. Projekt vycházel z analýzy problémů základního vzdělávání identifikovaných českým pedagogickým výzkumem v letech 2001–2008[2], kdy se ukázalo, že mnohé z nich jsou spojeny s kvalitou kurikula a výuky. S těmito pojmy se vždy operovalo převážně v rámci politických sloganů, co však chybělo, bylo jejich rozpracování do podoby vědeckých konstruktů. Proto si projekt dal za cíl: uvést koncepty kvalita kurikula a výuky do českého odborného prostředí, propracovat nástroje jejich empirického uchopování a realizovat sérii výzkumných studií zaměřených na aspekty kvality kurikula a výuky v oborech školního vzdělávání. Řešení projektu bylo vedeno třemi principy: (i) systémovost – kvalita kurikula a výuky byla zkoumána v širším kontextu kvality školy a kvality školského systému, (ii) zaměřenost na obsahy a procesy – kvalita kurikula a výuky byla uchopována s ohledem na konkrétní učivo a jeho sekvencování, (iii) propojování přístupu oborově specifického a obecně oborového – kvalita kurikula a výuky byla podchycována z perspektivy oborových didaktik (jazykového, matematicko-přírodovědného, společenskovědního, estetického a tělovýchovného vzdělávání). Přidanou hodnotou projektu bylo, že na základě mezioborové komparace směřoval ke zobecnění přesahujícímu zúčastněné obory. Díky tomu získal odezvu i respekt v oborových didaktikách i v obecněji zaměřené didaktice a pedagogice.

Metodologické základy obsahově zaměřeného přístupu byly zpracovány v následující odborné knize, která byla v roce 2014 oceněna Českou asociací pedagogického výzkumu:

> Janík, T., Slavík, J., Mužík, V., Trna, J., Janko, T., Lokajíčková, V., Minaříková, E., Lukavský, J., Sliacky, J., Šalamounová, Z., Šebestová, S., Vondrová, N., & Zlatníček, P. (2013). *Kvalita (ve) vzdělávání: obsahově zaměřený přístup ke zkoumání a zlepšování výuky.* Brno: Masarykova univerzita.

V rámci řešení uvedeného projektu, s přispěním širšího kolektivu autorů z oborových didaktik byla zpracována první desítka didaktických kazuistik realizovaných s využitím metodiky 3A (anotování-analyzování-alterování výukových situací). Kazuistiky přinášejí portréty více či méně zdařilé výuky spolu se zdůvodněnými návrhy jejich možného zkvalitnění, představují empirickou základnu pro navazující zobecňování. Teoreticko-metodologické základy tohoto přístupu jsou rozpracovány v následujících časopiseckých studiích:

> Slavík, J., Janík, T., Jarníková, J., & Tupý, J. (2014). Zkoumání a rozvíjení kvality výuky v oborových didaktikách: metodika 3A mezi teorií a praxí. *Pedagogická orientace, 24*(5), 721–752.

> Slavík, J., Lukavský, J., Najvar, P., & Janík, T. (2015). Profesní soud o kvalitě výuky: předem a následně strukturovaná reflexe. *Pedagogika, 65*(1), 5–33.

Tyto naše snahy byly dále rozvíjeny v projektu GA ČR GA14-06480S *Utváření didaktického vědění pro zlepšení: rozvíjení kvality výuky*, který byl na IVŠV řešen v letech 2014–2016 pod vedením doc. PaedDr. Jana Slavíka, CSc., a vyústil ve spuštění vzdělávacího portálu *Didactica Viva* a rozpracování koncepce transdisciplinární didaktiky[3]. Projekt, který k tomu poskytl zá-

---

[2] Viz: Janík, T., Janíková, M., Janko, T., Knecht, P., Najvar, P., Najvarová, V., Šebestová, S., & Vlčková, K. (2009). *Kurikulum – výuka – školní klima – učitelské vzdělávání: Analýza nálezů českého pedagogického výzkumu (2001–2008)*. Brno: Masarykova univerzita.

[3] Paralelně a v návaznosti na to byla v gesci pracovní skupiny pro oborové didaktiky Akreditační komise zpracována přehledová monografie, která sehrála podstatnou úlohu při aktuálních snahách o formování oborových didaktik do podoby relativně autonomních odborných disciplín s klíčovou úlohou v učitelském vzdělávání: Stuchlíková, I., Janík, T., Beneš, Z., Bílek, M., Brücknerová, K., Černochová, M., Čížková, V., Čtrnáctová, H., Dvořák, L., Dytrtová, K., Gracová, B., Hník, O., Kekule, M., Kostková, K., Kubiatko, M., Nedělka, M., Novotná, J., Papáček, M., Petr, J., Píšová, M., Řezníčková, D., Slavík, J., Staněk, A., Šmejkalová, M., Tichá, M., Valenta, J., Vaníček, J., Vondrová, N., Závodská, R., & Žák, V. (2015). *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita. Monografie získala v roce 2016 Cenu rektora Jihočeské univerzity a Cenu České asociace pedagogického výzkumu.

zemí, vycházel z analýz charakteru vědění produkovaného pedagogickým výzkumem, kdy se ukázalo, že narůstající objem popisného a vysvětlujícího vědění v pedagogice kontrastuje s nedostatkem vědění pro změnu a pro zlepšení, které je nezbytné v situaci, kdy máme ambici řešit problémy školního vzdělávání, resp. zkvalitňovat výuku. Projekt stavěl na obsahově zaměřeném přístupu ke zkoumání a zlepšování výuky a jeho cílem bylo produkovat didaktické vědění pro zlepšení na základě identifikace, analýzy a posuzování situací vztahujících se k produktivní kultuře vyučování a učení v základních oblastech vzdělávání (jazyky, matematika, přírodní vědy, společenské vědy, estetickovýchovné předměty) a navržení alterací výukových situací. To se stalo východiskem ke zobecňování poznatků napříč výukovými situacemi. Těchto cílů bylo dosahováno prostřednictvím práce v profesních komunitách složených ze zkušených učitelů a výzkumníků – zpravidla oborových didaktiků, pedagogů a psychologů z fakult připravujících učitele. V těchto komunitách byly (a stále jsou) s podporou elektronického učebního prostředí (DiViWeb) anotovány, analyzovány a alterovány výukové situace, které byly zpracovány formou didaktických kazuistik a následně publikovány, aby mohly být v profesní komunitě sdíleny a diskutovány s cílem rozvíjet didaktické vědění pro změnu/zlepšení.

Koncepce transdisciplinární didaktiky, která představuje metodologické východisko pro uvedené aktivity, je představena v této knize:

> Slavík, J., Janík, T., Najvar, P., & Knecht, P. (2017). *Transdisciplinární didaktika: o učitelském sdílení znalostí a zvyšování kvality výuky napříč obory.* Brno: Masarykova univerzita.

Další desítky didaktických kazuistik jsou průběžně publikovány v odborných časopisech pro praxi a zveřejňovány na DiViWebu. Díky nim bylo možné identifikovat a zřetelněji popsat charakteristiky zakládající kvalitu (resp. nekvalitu) výuky. Jako projevy *nekvality výuky* byly shledány didaktické formalismy typu: odcizené poznávání, utajené poznávání, nezavršené poznávání, zahlcující poznávání, zavádějící poznávání apod. Naopak projevem *kvality výuky*, a tedy didaktického mistrovství se ukázalo být: konstruující poznávání, kognitivně aktivizující výuka apod. Tyto projevy (ne)kvality výuky jsou popsány v kapitole 4 výše zmíněné publikace *Transdisciplinární didaktika.*

Výsledky řešení obou výše zmíněných projektů GA ČR byly průběžně prezentovány na zahraničních konferencích, kde získávaly rozumějící odezvu. První publikace v angličtině a němčině na toto téma na sebe nenechaly dlouho čekat. Zmiňovaný přístup je formou kapitoly (8) prezentován v níže uvedené německy psané knize, v angličtině je k dispozici formou časopisecké studie:

> Janík, T. (2016). *Aktuelle Entwicklungen im Bildungsbereich in der Tschechischen Republik: Curriculum – Unterricht – Lehrerbildung.* Münster: Waxmann.

> Slavík, J., Janík, T., & Najvar, P. (2017). Producing knowledge for improvement: the 3A procedure as a tool for research on teaching and learning. *Pedagogika* (v tisku).

Popisovaný přístup jsem zprostředkovával i kolegům v zahraničí – mj. v rámci své *hostující profesury* na Univerzitě v Klagenfurtu v květnu 2015.

2. Výzkumné téma: kurikulum – didaktická transformace obsahu – kurikulární reforma

Z širokého spektra témat a problémů školního vzdělávání, jež se před námi objevily díky realizovaným videostudiím i dalším výzkumům, mne nejvíce zaujala otázka, jak učitel pracuje ve výuce se vzdělávacími obsahy, resp. jak se z *obsahu* ve výuce stává *učivo*. Konfrontace s touto otázkou mne již v počátku mé odborné dráhy přivedla k pracím L. S. Shulmana a k jeho konceptu *pedagogical content knowledge,* který do českého odborného prostředí uvádíme prostřednictvím termínu *didaktické znalosti obsahu*:

> Janík, T. (2004). Význam Shulmanovy teorie pedagogických znalostí pro oborové didaktiky a pro vzdělávání učitelů. *Pedagogika, 54*(3), 243–250.

Tuto problematiku jsem zpracovával v rámci svého postdoktorského projektu *GA ČR 406/06/0246 Didaktická znalost obsahu jako klíčový koncept kurikulární reformy* v letech 2006–2008. Ukázalo se, že koncept *didaktických znalostí obsahu* umožňuje vyjít vstříc specifické povaze didaktického ztvárňování učiva v různých vyučovacích předmětech. Podstatná je zejména dvojdimenzionálnost těchto znalostí, která se projevuje v tom, že učitel při výuce zohledňuje požadavek oborové správnosti vyučovaného obsahu a současně přitom bere ohled na učební potenciality žáků. Problém udržení rovnováhy v obou uvedených dimenzích mne vedl k otázce, jak se učitel při didaktickém ztvárňování obsahu propracovává k citlivosti v ohledu na žáka. Propracovat se k této citlivosti předpokládá analyzovat vztah mezi *obsahem vzdělávání* a *žákovou znalostí.* Výstupem z řešení tohoto projektu je následující monografie:

> Janík, T. (2009). *Didaktické znalosti obsahu a jejich význam pro oborové didaktiky, tvorbu kurikula a učitelské vzdělávání*. Brno: Paido.

K mezinárodní výzkumné komunitě směřovaly následující studie a četné prezentace na konferencích – např. v Ženevě, v Innsbrucku, ve Vídni:

> Janík, T., Najvar, P., Slavík, J., & Trna, J. (2009). On the dynamic nature of physics teachers pedagogical content knowledge. *Orbis scholae, 3*(2), 47–62.

> Janík, T., & Knecht, P. (2009). Zur Entwicklung des fachdidaktischen Wissens in der LehrerInnenbildung: Möglichkeiten und Grenzen nach dem Bologna-Prozess. In Pädagogische Hochschule Wien (Ed.), *Neue Architekturen im europäischen Hochschulraum – New architectures in the European higher education area* (s. 169–173). Wien: LIT Verlag.

Analýzám ve výše naznačeném duchu jsme se s širším kolektivem spolupracovníků pod vedením prof. PhDr. Josefa Maňáka, CSc., věnovali v rámci řešení projektů *GA ČR 406/06/0246 Obsahová dimenze kurikula základní školy* (2005–2007) a v již zmíněném projektu *Centra základního výzkumu školního vzdělávání* (2006–2011). V obou projektech byl prováděn výzkum kurikula v jeho různých dimenzích, rovinách i aspektech. Do oblasti výzkumu kurikula spadala také moje habilitační práce, v níž jsem se pokoušel hledat odpověď na otázku, kudy vede cesta, po níž se žák za doprovodu učitele ve škole vydává, aby se to, co se mu zde předkládá k naučení, proměnilo v jeho znalost. V habilitační práci byl podán výklad dvou typů didaktických transformací (ontodidaktické a psychodidaktické), které se v mezičase celkem úspěšně etablovaly v domácím odborném diskursu. Habilitační práce vyšla jako součást následující knihy:

> Janík, T., Maňák, J., & Knecht, P. (2009). *Cíle a obsahy školního vzdělávání a metodologie jejich utváření*. Brno: Paido.

Širší kontext našich tehdejších aktivit představovala problematika kurikulární reformy, která byla v České republice realizována od přelomu milénia. Mimo jiné proto se kurikulární reforma jako taková stala předmětem naší výzkumné pozornosti. V roce 2009 se na IVŠV PdF MU obrátil Výzkumný ústav pedagogický v Praze s nabídkou realizovat celoplošný výzkum kurikulární reformy na gymnáziích. Tento výzkum byl pod mým vedením realizován v rámci projektu *Kurikulum G – Výzkumná aktivita Kvalitní škola*. Poznatky byly publikovány v průběhu

realizace výzkumu v následujících pěti výzkumných zprávách, které získaly odezvu jak v oblasti vzdělávací a kurikulární politiky, tak v mezi řediteli a učiteli škol v praxi:

Janík, T., Knecht, P., Najvar, P., Pavlas, T., Slavík, J., & Solnička, D. (2010). *Kurikulární reforma na gymnáziích v rozhovorech s koordinátory pilotních a partnerských škol*. Praha: VÚP v Praze.

Janík, T., Janko, T., Knecht, P., Kubiatko, M., Najvar, P., Pavlas, T., Slavík, J., Solnička, D., & Vlčková, K. (2010). *Kurikulární reforma na gymnáziích: výsledky dotazníkového šetření*. Praha: VÚP v Praze.

Píšová, M., Kostková, K., Janík, T., Doulík, P., Hajdušková, L., Knecht, P., Lukavský, J., Najvar, P., Najvarová, V., Maňák, J., Pavlas, T., Slavík, J., Spurná, M., Stehlíková, N., Škoda, J., & Vlček, P. (2011). *Kurikulární reforma na gymnáziích: případové studie tvorby kurikula.* Praha: VÚP v Praze.

Janík, T., Slavík, J., Najvar, P., Hajdušková, L., Hesová, A., Lukavský, J., Minaříková, E., Píšová, M., & Švecová, Z. (2011). *Kurikulární reforma na gymnáziích: od virtuálních hospitací k videostudiím.* Praha: NÚV.

Janík, T., Knecht, P., Kubiatko, M., Pavlas, T., Slavík, J., Solnička, D., & Vlček, P. (2011). *Kvalita školy a kurikula: od expertního šetření ke standardu kvality*. Praha: NÚV.

Na výzkum kurikulární reformy na gymnáziích navazovala spolupráce na výzkumu zavádění reformy v rámci odborného vzdělávání – té se dostalo zázemí v projektu *Kurikulum S – Podpora plošného zavádění školních vzdělávacích programů v odborném vzdělávání*. Výsledky jsou publikovány v této výzkumné zprávě:

Knecht, P., Šumavská, G., Bartošek, M., Dobešová, Z., Horská, V., Janík, T., & Novotná, J. (2011). *Moderní odborná škola. Názory učitelů pilotních škol na kurikulární reformu*. Praha: NÚV.

Výsledky z řešení těchto projektů dokládají, že hlavním problémem kurikulární reformy je její implementace – ředitelé a učitelé škol se mnohdy zdráhají vstupovat do role tvůrců kurikula a realizovat tak ideu kurikulární decentralizace, která byla protagonisty kurikulární reformy proponována jako jedna z klíčových. Podstatné dále bylo, že poznatky z výzkumů umožnily vést obecnější úvahu nad problematikou proměny školy (k lepšímu) – bylo to možné proto, že kurikulární reforma v té době (kolem roku 2010) byla středobodem úvah o školství jako takovém. V této době jsme začali s výsledky našich výzkumů výrazněji vstupovat do vzdělávací politiky – bylo možné formulovat a na různých úrovních prezentovat doporučení k dalšímu vývoji – viz např. následující publikace:

Janík, T., Knecht, P., Najvar, P., Píšová, M., & Slavík, J. (2011). Kurikulární reforma na gymnáziích: výzkumná zjištění a doporučení. *Pedagogická orientace, 21*(4), 375–415.

Janík, T. (2013). Od reformy kurikula k produktivní kultuře vyučování a učení. *Pedagogická orientace, 23*(5), 634–663.

Vycházejíce ze zmíněných výzkumů kurikulární reformy na gymnáziích a v odborných školách, koncipovali jsme žádost o volně navazující projekt GA ČR 15-05122S *Mezi akceptací a resistencí: Vnímání kurikulárních změn učiteli v období deseti let implementace reformy*, jež byla úspěšná a projekt je v IVŠV pod mým vedením řešen od roku 2015 – zaměřuje se na vnímání kurikulární reformy učiteli základních škol. Mezi jeho první výstupy patří studie:

Janík, T. (2016). Škola v pohybu aneb k problému výjezdu a rozjezdu z kruhového objezdu. In M. Strouhal & S. Štech, et al., *Vzdělání a dnešek* (s. 164–179). Praha: Karolinum.

Do zahraničí se poznatky z těchto našich výzkumů propracovávají prostřednictvím textů (kapitol) uveřejněných v následující knize a formou prezentací na konferencích a vyžádaných přednášek na univerzitách např. v Banské Bystrici, ve Vídni či v Grazu:

Janík, T. (2016). *Aktuelle Entwicklungen im Bildungsbereich in der Tschechischen Republik: Curriculum – Unterricht – Lehrerbildung.* Münster: Waxmann.

Poznatky z výzkumů výuky (viz kap. 1) a kurikula (viz kap. 2) se kontinuálně pokoušíme vytěžit pro učitelské vzdělávání i šířeji pro podporu učitelské profese (viz kap. 3).

3. Výzkumné téma: pedagogické znalosti učitelů – učitelská expertnost – profesní vidění – učitelské standardy a kariérní systémy – učitelská profese a příprava na ni

Souběžně a ve vzájemném podmínění s výše zmiňovanými výzkumy jsme na pracovišti sledovali problematiku spadající do oblasti pedeutologie. Již v roce 2001/2002, kdy jsem nastoupil jako doktorand na Katedru pedagogiky PdF MU, jsem měl možnost zapojit se do řešení projektu *GA ČR 406/02/1247 Implicitní pedagogické znalosti a možnosti jejich rozvíjení* (2002–2004). Řešitelem projektu a současně mým školitelem byl prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc., který mi umožnil zapojit se do mezioborového výzkumu pedagogických znalostí.

V rámci řešení projektu se moje pozornost zpočátku zaměřovala na problematiku *subjektivních teorií učitelů.* Ukázalo se, že zmíněný teoretický konstrukt má potenciál obohatit diskurz úvah vedených o učitelské profesi a přípravě na ni. Problematiku *subjektivních teorií učitelů* vč. přístupů k jejich zkoumání, jak byla rozpracována v zahraniční literatuře (zejm. německé), jsem uvedl následující studií:

> Janík, T. (2005). Zkoumání subjektivních teorií pomocí techniky strukturování konceptů (SLT). *Pedagogická revue, 57*(5), 477–496.

Vlastní výzkumné sondy do subjektivních teorií učitelů a rodičů, které jsem realizoval v letech 2002–2004, naznačily, že v subjektivních teoriích mohou vzájemně koexistovat navzájem protichůdné konstrukty – viz studie:

> Janík, T. (2005). Transmise versus konstrukce? Pedagogické dilema v subjektivních teoriích učitelů. In V. Švec (Eds.), *Od implicitních teorií výuky k implicitním pedagogickým znalostem* (s. 17–26). Brno: Paido.

Souběžně s výzkumy subjektivních teorií[4] pokračovala práce na tématu *pedagogických znalostí,* jemuž jsem se věnoval ve své disertační práci, která posléze vyšla tiskem jako odborná kniha (do současné doby zaznamenala více než stovku citací):

> Janík, T. (2005). *Znalost jako klíčová kategorie učitelského vzdělávání.* Brno: Paido.

Provedené výzkumy ukázaly, že studenti učitelství vykazují značné rezervy v používání odborného jazyka při externalizaci svých pedagogických znalostí. To nás vedlo k tomu, že jsme začali zkoumat potenciál vybraných přístupů a nástrojů, které by mohly napomoci rozvoji učitelova profesního pedagogického uvažování/myšlení (vč. profesního jazyka).

Významná příležitost se k tomu naskytla v rámci projektu *GA ČR P407/11/0234 Učitel expert: jeho charakteristiky a determinanty profesního rozvoje na pozadí cizojazyčné výuky* (2011–2013), který byl na PdF MU řešen pod vedením doc. PhDr. Michaely Píšové, Ph.D., M.A. Tento projekt si kladl za cíl přispět k současnému stavu poznání kvality v profesi učitele výzkumem charakteristik učitele-experta. V první fázi byla realizována teoretická přehledová studie, na základě jejíchž výstupů a s přihlédnutím k českému kulturnímu rámci byly vypracovány, pilotovány a ověřeny metody identifikace a výzkumu učitelů-expertů. Vlastní výzkum byl zaměřen na prohloubení stavu poznání těchto charakteristik, v další fázi pak na determinanty procesů profesního rozvoje učitele-experta. Výstupem, na němž jsem se autorsky podílel, je následující odborná kniha:

> Píšová, M., Najvar, P., Janík, T., Hanušová, S., Kostková, K., Janíková, V., Tůma, F., & Zerzová, J. (2011). *Teorie a výzkum expertnosti v učitelské profesi.* Brno: Masarykova univerzita.

[4] Viz: Janík, T. (2007). Cílová orientace ve výuce fyziky: exkurz do subjektivních teorií učitelů. *Pedagogická orientace, 18*(1), 12–33. Janík, T., Janíková, M., Najvar, P., & Najvarová, V. (2008). Ziele und Orientierung im Physikunterricht: Einblicke in die Uberzeugungen von tschechischen Physiklehrern. *Zeitschrift für Didaktik der Naturwissenschaften, 14*(1), 201–217.

Další příležitost pro práci v uvedeném směru se naskytla v projektu GA ČR 13-21961S *Profesní vidění a jeho rozvíjení prostřednictvím analýzy založené na videu z pohledu učitelů angličtiny jako cizího jazyka* (2013–2015), jehož jsem byl řešitelem. Tento projekt vycházel z debat o profesionalizaci učitelství a kvalitě ve vzdělávání a kladl si za cíl prozkoumat (a vlastně i uvést do českého odborného prostředí) relativně nový koncept – profesní vidění učitelů. Bylo zřejmé, že profesní vidění spojené s profesním věděním a profesním jednáním nabízí možnost rekonceptualizovat učitelskou profesionalitu. V projektu jsme se zaměřovali na učitele angličtiny jako cizího jazyka a kladli jsme si za cíl: popsat povahu profesního vidění u těchto učitelů; prozkoumat, jaký vliv má participace ve videoklubech (kolaborativní analýza založená na videu) na profesní vidění učitelů a jak účastníci videokluby přijímají; a prozkoumat vztah mezi profesním viděním, profesním vedením a profesním jednáním. Z výsledků publikovaných v níže uvedené knize[5] je patrné, že videokluby mají potenciál nejen ovlivňovat profesní vidění a vědění účastníků, ale jsou jimi pozitivně přijímány a vítány:

> Janík, T., Minaříková, E., Píšová, M., Uličná, K., & Janík, M. (2016). *Profesní vidění učitelů a jeho rozvíjení prostřednictvím videoklubů.* Brno: Masarykova univerzita.

Výzkumné zabývání se problémy učitelské profese nás odborně vybavilo a následně i přivedlo k tomu, že jsme se zapojili do některých aktivit, které se realizovaly na (mezi)národní úrovni. Počítáme mezi ně spolupráci s Českou školní inspekcí spočívající v zapojení se do zpracování dat (zhodnocení výsledků) mezinárodně srovnávacího šetření TALIS – Teaching and Learning International Survey. Podíleli jsme se na zpracování analytické zprávy z tohoto výzkumu a na zpracování jedné z prohlubujících studií:

> Kašparová, V., Holečková, A., Hučín, J., Janík, T., Najvar, P., Píšová, M., Potužníková, E., Soukup, P., & Ševců, M. (2015). *Analytická zpráva z šetření TALIS 2013.* Praha: Česká školní inspekce.

> Kašparová, V., Potužníková, E., & Janík, T. (2015). Subjektivně vnímaná zdatnost učitelů v kontextu jejich profesního vzdělávání: zjištění a výzvy z šetření TALIS 2013. *Pedagogická orientace, 25*(4), 528–556.

Další výraznou aktivitou bylo zapojení se do tvorby učitelského standardu a kariérního systému. Zpracovali jsme komparativní analýzu přístupů k tvorbě učitelských standardů, v níž jsme se mj. kriticky vymezili vůči jeho tehdy u nás prosazované verzi:

> Janík, T., Píšová, M., & Spilková, V. (2014). Standardy v učitelské profesi: zahraniční přístupy a pokus o jejich zhodnocení. *Orbis scholae, 8*(3), 133–158.

Ve spolupráci s širším týmem jsme se v rámci pokračující práce na kariérním systému pro učitele podíleli na současném návrhu učitelského standardu (prozatím nebyl publikován – je připravován na vstup do veřejné diskuse). Další komponentou kariérního systému, pro niž jsme zpracovávali východiska, je tzv. adaptační období pro začínající učitele. Připravili jsme podkladovou komparativní studii a předložili návrh řešení pro Českou republiku – opírali jsme se přitom o odborné zázemí projektu *GA ČR15-12956S Jaký význam má kontext: objektivní determinanty socializace začínajících učitelů*, jehož řešitelkou je doc. Mgr. Světlana Hanušová, Ph.D.:

> Janík, T., Wildová, R., Uličná, K., Minaříková, E., Janík, M., Jašková, J., & Šimůnková, B. (2017). Adaptační období pro začínající učitele: zahraniční přístupy a návrhy řešení. *Pedaogika, 67*(1), 4–26.

[5] Pro mezinárodní komunitu byl připraven výstup v podobě časopisecké studie: Minaříková, E., Píšová, M., Janík, T., & Uličná, K. (2015). Video clubs: EFL teachers' selective attention before and after. *Orbis scholae, 9*(2), 55–75; a v podobě kapitol v knize: Minaříková, E., Píšová, M., & Janík, T. (2015). Using video in teacher education: An example from the Czech Republic. In L. Orland-Barak & Ch. J. Craig, et al., *Advances in research on teaching – international teacher education: Promising pedagogies, Part B* (s. 379–400). Emerald Group Publishing Limited; a Minaříková, E., Píšová, M., & Janík, T. (2016). Using VideoWeb in EFL teacher education: Do the benefits differ for teachers with and without previous teaching experience? In P. Haworth & C. Craig, et al., *Career trajectories of English language teachers* (s. 129–140). Oxford: Symposium Books.

Další naše snahy – tentokrát pod gescí pracovních skupin pro pedagogiku, psychologii a kinantropologii a pro oborové didaktiky Akreditační komise – směřovaly v letech 2015–2016 k vytvoření/aktualizaci *Rámcové koncepce přípravy učitelů základních a středních škol*, která byla po několika kolech projednávání s představiteli MŠMT a reprezentacemi fakult připravujících učitele přijata jako standard učitelské přípravy v ČR.

> Stuchlíková, I., & Janík, T. (2017). Rámcová koncepce přípravy učitelů základních a středních škol aneb o hledání a nacházení konsensu mezi aktéry. *Pedagogická orientace, 27*(1), 242–265.

Závěrem aneb o snahách uplatnit výzkumné výsledky ve vzdělávací politice

První naše kontakty se vzdělávací politikou na národní úrovni vedou zpět do roku 2009, kdy byl Institut výzkumu školního vzdělávání PdF MU pověřen realizací plošného výzkumu zavádění kurikulární reformy na gymnáziích. Výsledky výzkumu a z nich vyplývající doporučení byly publikovány ve studii:

> Janík, T., Knecht, P., Najvar, P., Píšová, M., & Slavík, J. (2011). Kurikulární reforma na gymnáziích: výzkumná zjištění a doporučení. *Pedagogická orientace, 21*(4), 375–415.

Je potěšitelné, že se jim dostalo poměrně široké publicity ve školské praxi i mezi představiteli MŠMT a v jeho přímo řízených organizacích. To, co z předestřených doporučení relativně nejvíce rezonovalo (zejména mezi zástupci z praxe), bylo doporučení směřující k rozvinutí kurikulární reformy do podoby programu na podporu produktivní kultury vyučování a učení ve školách – viz k tomu následující studie:

> Janík, T. (2013). Od reformy kurikula k produktivní kultuře vyučování a učení. *Pedagogická orientace, 23*(5), 634–663.

Navazovala spolupráce v různých poradenských a expertních rolích pro přímo řízené organizace MŠMT, později přímo pro vedení MŠMT (od r. 2015 jsem členem poradního týmu ministryně školství). Aktuálně se otevírá prostor pro spolupráci na vytváření strategie vzdělávací politiky sahající za rok 2020. Z analýz dosavadního vývoje v této oblasti[6] lze dovodit, že při vymezování další orientace školského systému je třeba operovat spíše s přístupem *governance* namísto zjednodušené představy o *top-down* přístupu k implementaci školských reforem.

Pokud jde o problematiku učitelské profese a přípravy na ni, naše expertní role šla ruku v ruce s prací v pracovních skupinách Akreditační komise ČR. Vyústěním byla příprava standardu učitelského vzdělávání v podobě *Rámcové koncepce přípravy učitelů základních a středních škol*, který byl přijat Akreditační komisí (2015) a následně Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (2016). Ve vazbě na to jsme se zapojili také do přípravy standardu učitele a kariérního systému a speciálně pak do koncipování adaptačního období pro začínající učitele. Zpracovali jsme přehledovou studii zahraničních přístupů k podpoře začínajících učitelů a s oporou o to jsme předložili návrh řešení pro ČR.

Otevřeným problémem zůstává další směřování kurikulární reformy v regionálním školství, což je jedno z témat, kterému jsme věnovali velkou pozornost. V této oblasti se aktuálně začíná rozvíjet spolupráce na *revizích* kurikula na národní úrovni. Jejich cílem by mělo být opětovně přezkoumat, jak jsou v českém školském systému nastaveny cíle a vymezeny obsahy vzdělávání. Tato výzva je relevantní a přiměřeně náročná na to, aby se stala předmětem naší výzkumné pozornosti v nadcházejícím období.

[6] Srov. Janík, T. (2016). Škola v pohybu aneb k problému výjezdu a rozjezdu z kruhového objezdu. In M. Strouhal & S. Štech, et al., *Vzdělání a dnešek. Pedagogické, filosofické, historické a sociální souvislosti* (s. 164–179). Praha: Karolinum.